

DESPRE SOCIOLOGIA PUBLICULUI MEDIATIC LA GAZETARUL IOAN SLAVICI

LUCIAN-VASILE SZABO*

ABSTRACT

THE SOCIOLOGY OF MEDIA AUDIENCE AND THE CONTRIBUTIONS OF JOURNALIST IOAN SLAVICI

The study below aims to outline the communication research dimension, as an integral, albeit less known part of Ioan Slavici's activity. Concepts such as *public*, *public opinion*, *press* were familiar to Ioan Slavici. Sometimes he specified their meaning in context, but most of the times he used them without additional specifications. This proves that, after 1871, when Slavici, the writer, journalist, teacher, historian, author of economic and social studies, carried out his activity, these notions were already known among Romanian intellectuals. Less known as a sociologist, compared to Eminescu, Slavici proves to be a dedicated, diverse and in-depth researcher, carrying out an activity stretching over several decades. The press is the mirror of society, Slavici thought in 1884, giving it an important role, and not necessarily that of providing information, but of supporting debates, of unbiased judgement and of underlining the undesirable phenomena in society. When the Transylvanian journalist raised the issue of seriousness in newspaper activity, he also brings the public into the equation, also trying to define public opinion. He knows that a society exists not as a mass, but through the persons and the relations between them. When the rules (written or unwritten) are breached, a reaction appears. Some will try to defend the rule, others to invalidate it. The press, Slavici believed, will signal the breach of cohabitation rules and will get involved in the debate.

Keywords: public, public opinion, press, communication, sociology of communication.

INTRODUCERE

Ca autor de studii sociale, dar în care va vorbi și despre conceptele de *public* și *opinie publică*, precum și despre rolul presei, Ioan Slavici va debuta cu *Studii asupra maghiarilor*, lucrare publicată în serial în revista „Convorbiri literare” pe parcursul anului 1871. Este o cercetare amplă a aspectelor sociale, etnice, istorice, etnografice, culturale, dar și psihologice, economice, instituționale și demografice.

* Correspondence address to Lucian-Vasile Szabo: Universitatea de Vest din Timișoara, Bd. Vasile Pârvan, nr. 3–5, cab. 024, Timișoara, România; e-mail: lvszabo@yahoo.com.

Va fi aplicată metoda comparatistă, utilizată și în studiile următoare, din care amintim *Despre creștere și mai ales despre creșterea junelor române* sau *Crișenii noștri*. Ulterior, Slavici va reveni cu volume importante pe toate aceste coordonate. Vom aborda în continuare câteva aspecte privind modul profund de înțelegere a autorului în domeniul comunicării în masă.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, societatea românească cunoaște prefaceri radicale, prin obținerea independenței de stat, reforme politice, asigurarea de drepturi și libertăți, începutul industrializării și stabilirea de legături (comerciale) cu Europa. Presa de limba română începe să ia avânt, în contextul în care relația dintre editori și public era una intuitivă. Nu existau studii sociologice, nici sondaje de opinie pentru a defini publicul-țintă, ci doar presiunea resimțită de editori că gazeta (jurnalul, ziarul) reprezintă o necesitate. Nu este întâmplător faptul că multe dintre publicații au fost editate de juriști, istorici sau filologi. Aceștia, cu studii în străinătate, la universități de prestigiu, își vor fi însușit acolo și cunoștințe sociologice, pe vremea când această știință făcea pași importanți pentru a-și constitui domeniul. O analiză posterioară demonstrează faptul că au existat schimbări radicale de manifestare și percepție în mediul social, intuite de unii protagoniști, însă definite cu claritate doar mai târziu. Era, de fapt, o înscriere într-un curent ce domina Europa: „O a doua schimbare are loc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. «Presă de opinie» până atunci, ea cedează progresiv locul unei «prese de informație», care se consacră «publicității faptelor» și nu «polemicii de idei» (Emile de Girardin). Ziarul se banalizează atunci, dându-și «obolul cotidian», după cum spunea Lamartine” (Lochard, Boyer, p. 53).

DIFERENȚIEREA PUBLICULUI CITITOR

Schimbarea de paradigmă va fi vizibilă și la Ioan Slavici. Acesta va părăsi cotidianul „Timpul”, unul subordonat politic, iar din 1884 va edita, la Sibiu, ziarul „Tribuna”. De data aceasta, va refuza orice înregimentare de partid. Publicul vizat va fi cel format din toți știutorii de carte și cunoscători de limba română din comunitățile Austro-Ungariei, în primul rând, dar și din Regat sau alte state. Nu va fi un cotidian al Partidului Național Român, deși îl va servi în idei. Îi va critica pe cei din Partidul Moderat Român, precum și pe cei ce candidau în alegeri pe listele partidelor maghiare. Este demonstrat astfel că Slavici a intuit faptul că (deja!) existau publicuri, nu doar un public indistinct. Desigur, ideea lui era de a-i atrage pe toți știutorii de carte, dar și pe cei influențați de ei, ca lideri de opinie, în sprijinul ideii de unitate culturală a tuturor românilor. Un sociolog contemporan va surprinde cu exactitate acest aspect în datele lui generale: „Comunicarea *indirectă* și *informarea colectivă* constituie modalitățile principale de formare a publicului ca realitate sociologică. Ceea ce deosebește publicul de mulțime nu este numărul indivizilor (cantitatea), ci *calitatea* relației dintre aceștia și spațiul social global:

particularizarea unei «regiuni ontologice» prin obiectivarea unor interese relativ constante” (Buzărnescu, p. 15). Autorul citat va face și o radiografie a categoriilor de public, într-o sistematizare elevată (Buzărnescu, p. 20).

La 1853, I. C. Brătianu va utiliza deja termenul „sociologie”. Cuprinsul se va concretiza însă din 1876, când liberalii vor prelua guvernarea și nu o vor mai lăsa 12 ani. Controversele nu vor lipsi, inclusiv în mass-media. Conceptul de „public” va fi invocat empiric, cel mai des sub acoperirea de „cititor” (dar și în formula reverențioasă „onor cititorul” ori chiar „onor publicul cititor”). Ioan Slavici va depăși acest cadru primar și va avansa referințe la opinia publică, relaționările sale fiind printre cele mai avansate, în privința sociologiei receptării. Această dispută, uneori foarte îndârjită, dintre unele publicații și puterea politică, va fi evidentă și în România după Războiul de Independență. Perioada guvernării liberale, cu I.C. Brătianu premier în cea mai mare parte a timpului, va fi... liberală și pentru presă. Atacurile unor personalități precum Eminescu și Slavici vor fi furibunde. În același timp, și guvernanții vor folosi presa pentru a influența, ba chiar pentru a manipula. Nu e o situație cu mult diferită în România față de Statele Unite, spre exemplu: „Modul în care era privit anterior ziarul, ca organ de opinie politică partizană, își pierduse considerabil din prestigiu. Ziarele care au urmat Războiului Civil și-au definit din ce în ce mai mult rolurile de localizatori, de prezentatori și furnizori de știri. Aceasta nu înseamnă că ziarele și-au pierdut interesul sau au devenit nepartinice față de politică – din contra. Editorii și tipografii individuali și-au folosit de multe ori ziarele în lupta pentru cauze diverse și au inițiat adevărate «cruciade» împotriva rivalilor politici. Dar, în același timp, toate ziarele erau profund implicate în relatarea știrilor” (DeFleur, Ball-Rokeach, p. 65).

Ca autor de studii, Slavici va fi preocupat să definească genul. Chiar în prima lucrare de acest tip, *Studii asupra maghiarilor*, începută în 1871 și publicată în serial, autorul are o lungă introducere (intitulată *Punct de purcedere*). Spre finalul acestei prefețe va încerca să definească subiectul: „Are studiul social rațiune? Este el cu puțință? Și este el de lipsă (necesar, *n. ns.*, L.-V. Sz.)?” (Slavici, 1987, p. 19). Ceva mai devreme vorbise despre individ și societate, despre legile (în sens larg, nu doar juridic) ce o guvernează. Pune problema însemnătății individului în viața societății și astfel reușește să găsească un răspuns la întrebările de mai sus: „Prin aceea, studiul social nu devine numai rațional, ci și necesar, ba cel mai îndreptățit dintre toate științele, fiindcă se ocupă cu viața personalității de-a dreptul” (Slavici, 1987, p. 20).

FUNCȚIA INFORMATIVĂ ȘI OPINIA PUBLICĂ

Fără îndoială, funcția principală a mass-mediei este cea de a informa. Acest aspect va fi urmărit de ziariștii români încă de la primele publicații editate. În același timp, se încerca o educare a cititorilor (a publicului), prin oferirea de

articole pe teme istorice, studii etnografice, literatură (cultă și populară). Recunoaștem aici funcția educativă a presei, completată cu cea de punere în legătură. Prin ea, membrii comunității se raportează la aceleași evenimente și aderă sau nu la aceleași valori. Importantă e și funcția de interpretare, de „traducere” a sensului unor întâmplări din viața politică și socială a țării ori de pe mapamond. Cu privire la funcția educativă, remarcăm și faptul că ea avea (și are) o componentă instructivă practică, deoarece publicațiile vremii aduceau în paginile lor articole de popularizare, de la sfaturi de igienă până la cele de grădinarit. Chiar dacă editorii și gazetarii au avut cunoștințe reduse de sociologia comunicării, sistemul funcțiilor este evident la toate gazetele editate. Cine este însă cititorul (cititorii)? Cine este acest public, adesea suprinzător și capricios? Astăzi știm că nu mai vrea să citească gazete tipărite, ascultă mai puțin radioul, iar ca telespectator aleargă cu telecomanda de la un post la altul, preferând, după cum o arată sondajele și rapoartele de rating, divertismentul. Dar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea?

Într-o repliere sintetică, în vederea definirii comunicării, în *Tratat de sociologie*, Francis Balle va surprinde faptul că există un interval în care conceptele de *public*, *opinie publică* sau *mijloace de comunicare în masă* vor fi folosite în practică, dar că o circumscriere sistematică se va face ulterior: „Studiul mijloacelor de comunicare de masă (mass-media) a luat naștere datorită amplitudinii formelor de propagandă, înregistrată după 1933. Începând cu acea dată, istoria lor e marcată de alternanța recul-avânt: ea exprimă, într-un sens, variațiile opiniei privind puterea exercitată asupra oamenilor, opiniilor, convingerilor, atitudinilor și comportamentelor lor, de către presă și mijloacele electronice de comunicare” (Balle, p. 605). Același autor, într-o repliere diacronică, va aminti opinia despre... opinia publică a lui G. Tarde, privitoare la domeniul cercetat. Se operează și o diferențiere, apărută la sfârșitul secolului al XIX-lea, mass-media fiind „una din cauzele opiniei și una din cele mai recente” (Balle, p. 601).

Încă în 1871, Slavici, în prima sa scriere cu caracter teoretic, definește și rolul presei. Stabilește și relația cu opinia publică. Intuițiile autorului sunt deosebite, iar poziționarea sa de atunci rezistă analizei sociologice în timp: „E cea mai mare rătăcire dacă cineva crede cum că o jurnalistică de bună credință și disciplinată este destul mijloc pentru formarea opiniunii publice. Un organ poartă opiniunea publică și, purtând-o, o generalizează; asta e adevăr: cercul acestei generalizări este însă îngust, e un păcat pe capul nostru dacă putem crede cum că inteligența (pătura cultă, intelectualii, dar și clasa conducătoare, *n. ns.*, L.-V. Sz.) nu e numai o parte a poporului, ci identică, în valoarea sa politică, cu însuși poporul întreg (*subl. aut.*, I. S.). Asta iară nu-i adevărat! Cel puțin în lumea de azi, fiecare om are drept de a voi rău dacă nu-i dăm o voință bună” (Slavici, 1987, p. 116).

Există un moment revelatoriu privitor la publicistica jurnalistului. E amintit de Eminescu. Acesta, după cum se știe, a șlefuit *Studii asupra maghiarilor*. O scrisoare a sa de la Viena, din 11 (23) februarie 1871, arată dificultățile cu care se confrunta Slavici, făcând și o scurtă paralelă între unguri și români: „Greutatea

cea mare e culegerea și critica datelor. Cum că datele culese trebuie criticate una câte una, rezultă din împrejurarea că toate, afară de aceea că nu-s contemporane, dar sunt scrise sub influența mândriei și a exagerării maghiare. Ungurii se aseamănă în multe rele nouă” (Torouțiu, Cardaș, p. 174).

Documentarea este extrem de detaliată, autorul luând în considerare doar datele certe, bine verificate. Nimic nu e lăsat la voia întâmplării. Rigoarea sociologică o depășește pe cea jurnalistică, devenind științifică. Golurile nu sunt completate prin deducții... Când își alcătuiește studiile, Slavici vrea să fie bine informat, pentru ca și publicul său să primească situații certe. Suntem într-o epocă în care bibliotecile sunt rare și puțin dotate. Tipăriturile sunt și ele puține, iar informațiile dispersate. Mai mult, gazetarul are nevoie atât de date clare de pe teren, cât și de surse sigure. Acesta este motivul pentru care face, efectiv, presiuni asupra celor care le dețin: „Te rog dar să binevoiești a-mi trimite cât mai curând se va putea, după datele prezentate sinodului, următoarele cifre: **1.** numărul total al sufletelor; **2.** morți; **3.** născuți; **4.** cununați; **5.** copii de școală; **6.** școlari, școale; **7.** învățători. Îți voi fi prearecunoscător dacă îmi vei trimite și alte amănunte” (Mangra, p. 294). Revine în scurt timp și mărește presiunea, căci tipărirea studiului, după amânarea de un an, începe pe nepusă masă. Primele coli veniseră deja la corectură! Lucrarea se referă la românii din Austro-Ungaria și se intitulează *Die Rumänien in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina*.

COMUNICATOR CONFUZ – PUBLIC CONFUZ

Presa e oglinda societății, consideră Slavici în 1884 și îi conferă acesteia un rol important. Nu este neapărat cel de a informa, ci cel de a susține dezbaterile, de a judeca fără părtinire și de a sublinia relele din societate. Când gazetarul ardelean pune problema seriozității în activitatea ziarelor, el introduce în ecuație și publicul, încercând și să definească opinia publică. Știe (lecțiile de drept natural de la Viena nu-i vor fi inutile) că o societate există nu ca masă, ci prin indivizi și relațiile dintre ei. Când regulile sunt încălcate (legi scrise sau nescrise), apare o reacție. Unii vor încerca să apere norma, iar alții să o invalideze. Presa, crede Slavici, va semnala încălcarea normelor de conviețuire și se va implica în dezbateri. Dă și un exemplu: „Un om care a fost pedepsit pentru furt ori o femeie care-și părăsește bărbatul cu necredință se exclude din societatea oamenilor cumsecade. Când se exclude un om pentru purtările din viața publică? Aceasta nu se știe și, pentru că nu se știe, se produc adesea încruntări nemotivate, căci unii sunt pentru, alții contra, unii aprobă, iar alții osândesc, în același caz, și astfel societatea se află în necurmată frământare” (Slavici, 1884).

Disputa, între anumite limite, este necesară, căci de aici se pot naște reguli noi de conviețuire, mai flexibile. Oricum, ar trebui să existe și niște principii, oricât de generale. Nu se poate abdica însă de la prevederile legale imperative, decât dacă

acestea sunt schimbate prin metode democratice și în acord cu voința liber exprimată a majorității. Altfel, există riscul unei dezbateri prelungite, capabilă să epuizeze energia combatanților și să ducă la decăderea societății, a comunității respective. Iar aici nici presa nu poate face prea multe, când opiniile în... opinia publică sunt atât de împărțite: „În mijlocul acestei fierberi, pozițiunea presei e pe cât de grea, pe atât de ingrată. Ea nu este puterea cea mare, căreia i se pleacă miniștrii, ci o șubredă busolă purtată de curente ce se stabilesc în publicul încă nelămurit. Și adeseori ziaristul conștiincios stă nedumirit și nu mai știe cum să se pronunțe, căci greu e să spui cum judecă lumea într-un caz dat, când nici ea nu e lămurită pe din destul” (Slavici, 1884).

De la 1871 avea să precizeze Slavici și cum înțelegea misiunea publicațiilor. O va face răspicat, în cuvinte simple: „Orice foaie, chiar și una periodică, e una din formele în care se manifestează voința comună. Dorințele singuratecilor vin în foi la cunoștința comună și trebuințele comune la cunoștința singuratecilor. Aceasta e chemarea foilor în organismul social: nimic nu formează mai sigur decât ele conștiința comună” (Slavici, 1983, p. 11). Astfel se formează opinia publică, accentuată prin intervențiile unor persoane proeminente. Slavici avea aici în vedere nu doar funcția de informare deținută de mass-media, ci și funcția de legătură, cea care unește diferitele segmente ale societății. Recunoaștem aici, deși autorul nu o numește ca atare, și una din posibilele definiții ale comunicării, căci argumentează cu una dintre caracteristicile sale principale, cea de a pune ceva la comun, de a lega și de a evolua împreună.

În epocă exista practica de a colecționa publicațiile, ceea ce indică faptul că încrederea acordată acestora era destul de mare. Știutori de carte erau mult mai puțini, iar dintre aceștia și mai puțini citeau gazetele. Acestea ajungeau cel mai mult la notabilități (preot, învățător, dar și primar, notar sau alți reprezentanți ai comunității). În Ardeal, situația era îngreunată de concurența publicațiilor maghiare sau germane, precum și de piedicile puse la editare (tipografii rudimentare, lipsa hârtiei, costuri ridicate, lipsa distribuției etc.). Tirajele erau mici, cele de peste o mie de exemplare fiind considerate importante. Publicațiile ajungeau în special la abonați. Mai trebuie adăugat faptul că pentru apariția oricărei publicații era nevoie de o aprobare administrativă inițială, obținută cu dificultate. Sunt numeroase exemple de periodice a căror apariție a fost anunțată, dar care nu au văzut niciodată lumina tiparului. Cenzura se exercita însă și pe exemplarele apărute, edițiile fiind confiscate, ori se dispuneau măsuri pentru viitor, spre a se evita unele subiecte sensibile.

Mai târziu, în epoca „Minerva”, jurnalistul va reveni asupra rolului jucat de presă, analizând activitatea sa într-o societate dominată de oameni îmbogățiți pe căi suspecte sau chiar ilegale. Împotriva lor par ineficiente atât acțiunile juridice, cât și dezvăluirile din gazete, adică supunerea opoziției publice. În consecință, constată gazetarul, nici sancțiunea prin mass-media nu este eficientă: „Stând lucrurile astfel, șubred razăm e și presa, mult lăudată a patra putere în stat. Chiar și dacă considerațiuni de partid ori de orișicare natură practică nu le-ar impune ziarelor

oarecare rezervă respectuoasă față cu cei mari și tari, de «gazetă» se sperie și se tem cei mărunți, care atârnă de bunăvoința altora. Puțin îi pasă celui bogat, celui cu pozițiune înaltă ori celui ce are legături bune, dacă în coloanele ziarelor va fi ori nu grăit de rău» (Slavici, 1910). Este subliniat rolul jurnalistului în a aduce în fața publicului informații, de a face dezvăluiri cu privire la dedesubturile unor afaceri, dar și rolul de formator de opinie, de lider în supunerea oprobiului public a unor fapte și atitudini neconforme cu legea și cu bunul simț general. Într-o lucrare publicată în 1911, autorul revine asupra rolului jucat de mass-media în societate. Are un capitol intitulat *Mizeriile presei*. Sunt subliniate unele neajunsuri și unele responsabilități: „Se vorbesc și se scriu multe rele despre presă și despre ziariști; eu însă afirm, pe urmele experimentelor făcute de mine însumi, că starea în care se află presa nu cade numai asupra ziariștilor, nici numai asupra editorilor, ce le speculează munca, ci și asupra publicului cititor, ba mai ales asupra lui” (Slavici, 2007, p. 460).

ROLUL PRESEI ÎN SITUAȚII DIFICILE

Slavici a cunoscut rolul presei și a avut, în general, încredere în puterea ei. A și folosit-o atunci când a avut nevoie. Semnificativ este și un episod din anii de bătrânețe. Gazetarul era închis la Văcărești în condiții de mizerie. L-a impresionat și mai mult viața groaznică a deținuților de drept comun, căci arestații pe motive politice, cum era el sau Arghezi, aveau condiții o idee mai bune decât ceilalți. Este vizitat de fiica sa, care astfel a avut ocazia să vadă ceea ce se întâmpla în pușcărie. Aici erau încarcerați nu doar ziariștii și socialiștii, după cum precizează gazetarul, ci și personalități marcante ale lumii politice. Acestea asiguraseră administrarea țării în timpul ocupației germane. Plecată de la Văcărești, fiica lui Slavici a vorbit cu relațiile familiei din sfera administrației și din lumea presei. Gazetarul avea să consemneze mai târziu: „A început deci să vuie capitala fericitului regat român, și prin coloanele gazetelor, prin cafenele, prin saloane, pe la sindrofii se vorbea mult de starea nu tocmai înfloritoare în care se afla marele așezământ de *corecțiune* (*subl. aut.*, I. S.) de la Văcărești” (Slavici, 1998, p. 334). Efectul va fi unul uluitor. Se vor lua măsuri pentru îmbunătățirea condițiilor din închisoare, adică au început să curgă camioanele încărcate cu haine și cu albituri, cu lignit și cu lemne, cu provizii și cu medicamente, așa cum notează satisfăcut autorul.

Slavici merită a fi comparat cu Arghezi, importantul său tovarăș din Procesul ziariștilor, derulat în 1919, și din închisoarea de la Văcărești. Rolul presei este definitoriu. Dincolo de teorie, cei doi scriu pentru că așa simt. Au convingeri, pe care nici prin gând nu le trece să le tăgăduiască. Dacă ar face-o ar scăpa mult mai ușor. Adevărul este însă una din condițiile de bază a meseriei. Este chiar un mod de a fi: „Într-un elan de lichele, care la unii a mers până la lacrimă, nu au lipsit nici aceia care au manifestat viguroase sentimente filoantantiste, gata să cânte în

ședință, marșul englezesc cu cimpoiul scoțian. Au fost condamnați cinci ziariști. Ei au spus:

– Am scris!

Și s-au justificat.

– De ce ați spus că ați scris, dragă? reproșa o autoritate.

– Pentru că nu putem minți, au răspuns condamnații.

Curtea, în proces, a osândit sinceritatea și adevărul” (Arghezi, p. 118).

Uneori, gazetarul ardelean își pierde încrederea în presă și, mai ales, într-o parte a publicului. Există realități care îl impresionează pe ziarist, așa cum există și teama că nu le poate transmite cititorilor. Iar dacă o face, apare frustrarea că nu este înțeles în profunzime, că lectorul este superficial, dezinteresat: „În marea mulțime a celor care caută o mai multă ori o mai puțină distracțiune citind cele publicate-n coloanele ziarelor sunt, fără îndoială, și oameni care nu-și dau seama despre durerea de care sunt cuprinși scriitorii (aici în înțelesul de jurnaliști, *n.ns.* L.-V. Sz.), când se gândesc că multe din cele spuse de dânsii răsună în deșert. Lucru de mirat ar fi fost dacă n-ar fi fost cuprins de durerea aceasta și d. Zamfir Arbore, când a făcut pentru «Minerva» constatarea că, în timp de zece ani, mor în țara noastră peste jumătate de milion de copii, care n-au împlinit încă vârsta de un an, ceea ce face a patra parte din cei născuți” (Slavici, 1913). Slavici propune aici și un exercițiu de imaginație, încercând să deslușească ce s-ar fi întâmplat dacă acești copii nu ar fi decedat prematur. E o „socoteală neguțătorească”, cum spune singur. Ar fi fost mai multe brațe de muncă și mai mulți oșteni! Însă publicul nu rezonază la aceste adevăruri triste...

Împușcarea unui ziarist francez îi dă lui Slavici prilejul de a vorbi dacă nu despre sacrificiul omului de presă, măcar despre crimă, corupție și apucăturile unor oameni politici și/sau demnitari. Episodul a făcut carieră: soția unui influent ministru francez, Joseph Callaux, l-a ucis cu cinci focuri de armă pe jurnalistul Gaston Calmette, în 1914. Publicistul român consideră asasinatul un prilej pentru investigații mai adânci, dar și de dezbatere. Este un **ceva** ascuns, care o face pe distinsa doamnă să pună mâna pe pistol și să încerce să împiedice dezvăluirile: „Cele cinci gloanțe descărcate de soția unuia din miniștrii Franței asupra ziaristului ce intrase prea adânc în critica vieții soțului ei *actual* (*subl. a.*, I.S.) scot la iveală din ce în ce mai multe fapte, care dovedesc că este foarte primejdios gândul fundamentalei deosebiri dintre morala publică și cea particulară” (Slavici, 1914).

Apare, astfel, o delimitare importantă. Viața privată nu poate fi despărțită de funcția publică, avea să considere gazetarul român. Cinstea nu poate fi partajată. Nu poate fi suspendată în afacerile personale. Corupții nu au viață personală, pare a spune Slavici cu această ocazie. Nici hoții sau persoanele compromise. Un om trebuie să fie „cum se cade chiar și în cele mai intime amănunte ale vieții”, consideră scriitorul în același loc. Cele cinci focuri de armă ucid un ziarist care făcea dezvăluiri despre acte de corupție. Efectul lor este însă contrar: nu doar că suspiciunile nu sunt îngropate odată cu omul de presă, ci generează un și mai mare

efort pentru aflarea adevărului. Autorul concluzionează: „Cele cinci focuri de armă sunt puțină treabă. Lumea se așteaptă ca, cu ocaziunea aceasta, să iasă la iveală lucruri până acum mai mult ori mai puțin ascunse, care vor arunca o mai vie lumină asupra stărilor din Franța” (Slavici, 1914). Dar nu numai de aici, putem adăuga, fără teama de a greși.

PUBLICAȚII DIVERSE ȘI NEVOIA DE REFORME

Atunci când Slavici ajunge la București, în 1875, presa cunoștea o mare diversitate. Era deja împărțită pe cele trei mari direcții: **1.** presă de informare; **2.** presă umoristică; **3.** presa faptului divers. Libertatea de exprimare este largă, garantată de Constituția de la 1866. Exista un cotidian, „Românul”, și în curând vor apărea și altele, printre care „Timpul”, aici având să lucreze Slavici câțiva ani. Fără îndoială, era un salt uriaș de la foile modeste din Ardeal și de la „Curierul de Iași”, la presa cotidiană din București. Doar că publicul era încă restrâns. Erau puțini locuitori cu știință de carte și puțini cu parale de dat pe gazete...

Ziaristica, pe vremea lui Slavici, se îmbina lesne cu literatura, axându-se însă și pe faptul divers, pe memorialistică, reproducea glume și întâmplări extraordinare, eresuri, credințe populare, precum și relatări în linia acestora, prelucrate masiv. Gazeta avea adesea diversitatea unui bazar. Toate erau amestecate și își aveau rolul lor, chiar dacă adesea nu se făcea distincție între ceea ce era original și ceea ce era doar îndreptat, literaturizat, fie din creațiile populare, fie din creațiile... altora, mai ales străini. Lucrările erau traduse și „adaptate” în publicații, fără a fi îngrijite cu atenție. Nici menționarea surselor nu era un obicei constant în epocă. O imagine ne-o dă Bogdan Petriceicu Hasdeu, într-o primă încercare de cartografiere a presei românești, inclusă, cum vom vedea, în domeniul literaturii, însă cu unele elemente specifice: „Dar partea cea mai ponderoasă a literaturii române sunt ziarele. Ziarele nu sunt nici opere originale, nici traducțiuni, ci o specie de condică, în care un om, numit publicist, înscrie în ordinea zilelor, dar fără ordine de materie, tot ce aude, tot ce vede, tot ce i se pare că a văzut sau a auzit și, în fine, tot ce-i vine în cap! Această ramură de literatură e cea mai răspândită și cea mai gustată în România” (Popa, Tașcu, p. 7). Hasdeu subliniază slaba demarcație dintre jurnalism și literatură, capacitatea presei de a fantaza și de a răspândi zvonuri, însă îi scapă dimensiunea combativă, politică, a ziaristicii.

În context, există o ofensivă a lui Slavici împotriva guvernanților de atunci. Dar ce avea aprigul gazetar cu național-liberalii (partidul luase ființă în 1875)? Chestiunea este legată de reformele introduse de aceștia în țară: „Naționali aruncă în public idei pline de farmec, ca românism, libertate, egalitate, sufragiu universal, juriu, în sfârșit, o mulțime de cuvinte care pentru român nu au niciun înțeles, le aruncă și amestec lumea cu ele” (Mangra, p. 270). Adevărul suportă însă unele nuanțări, căci nu ideile erau rele în sine, ci doar modul precipitat de punere în

practică. Ceea ce critica Slavici era în primul rând legat de teza formelor fără fond, formulată de Titu Maiorescu, doctrină cu mare efect în epocă (Maiorescu, 1978). Ideea este reluată de gazetar în aceeași scrisoare.

În vizor intră și principele Carol I, suspectat că ar vrea reformă de dragul reformei: „Vine vodă Carol și dinastia de Hohenzollern și vine constituția cu sufragiul universal, cu libertatea de presă, cu juriul, în sfârșit, cea mai liberală constituție care s-a pomenit vreodată pe fața pământului” (Mangra, p. 272). Ironia este evidentă. Gazetarul este, în această epistolă, destul de lansat. După un an-doi, se va împrieteni cu Carol I și va fi relativ des în anturajul acestuia. Mai ales în cel al reginei Elisabeta. Înțelesul celor scrise de Slavici aici nu este că schimbările nu ar fi necesare, ci că ar trebui făcute mai lent, în ritmul țării. Nu putem ști care era acesta.

Peste ani, ziaristul din Ardeal va rememora acea perioadă și va evoca imaginea gazetarului în general din perioada tinereții sale. Diferențele vor fi notabile față de presa de după 1918. Progresele tehnice vor fi remarcabile, tirajele vor crește enorm, dar parcă spiritul omului de presă se va schimba, mergându-se spre duplicitate, manipulare, amestec în jocurile politice. Oricum, se va pierde ceva din puritatea originală: „Pe timpul când trăia Eminescu, ziaristul și scriitorul în genere erau un fel de oameni fără rost, care nu știau să se folosească de darurile firești cu care au fost înzestrați. Mai era apoi și că Eminescu încă din timpul copilăriei se îndrumase a-și petrece zilele în singurătate” (Vatamaniuc, p. 280).

Concluzia care se desprinde este că Ioan Slavici a desfășurat o activitate publicistică vreme de cinci decenii. S-a manifestat în primul rând prin presă, atât ca autor de articole și studii, cât și ca editor. În toată această evoluție, autorul a intuit rolul publicului și al opiniei publice. Orientarea s-a făcut inițial fără o prea mare aprofundare teoretică, însă practicianul Slavici va trece repede la definirea conceptelor. Va vorbi despre presă, public și opinie publică încă din *Studii asupra maghiarilor*, ampla sa lucrare din 1871, în care va folosi metoda comparativă. În postura de cercetător, va solicita date sigure și va folosi buletinele statistice. Va înțelege foarte bine diferențierea în publicuri, în funcție de interese și nevoi, va supune dezbaterii propunerile de schimbare în societate, definind opinia publică după regulile științifice, dar și în funcție de tradiția populară. Prin aceste demersuri, Ioan Slavici se impune ca un cercetător aplicat al fenomenului social, fiind un promotor aplicat al sociologiei, chiar dacă mai puțin cunoscut.

BIBLIOGRAFIE

1. ARGHEZI, TUDOR (1967), *Poarta neagră, Scrieri*, 13, Editura pentru Literatură, București.
2. BALLE, FRANCIS (1997), *Comunicarea*, în Raymond Boudon (coord.), *Tratat de sociologie*, Editura Humanitas, București.
3. BUZĂRNESCU, ȘTEFAN (1997), *Sociologia opiniei publice*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
4. DeFLEUR, MELVIN L., BALL-ROKEACH, SANDRA (1999), *Teorii ale comunicării în masă*, Editura Polirom, Iași.

5. LOCHARD, GUY, BOYER, HENRI (1998), *Comunicarea mediatică*, Editura Institutul European, Iași.
6. MAIORESCU, TITU (1978), *Opere*, I, Editura Minerva, București.
7. MANGRA, VASILE (2007), *Corespondență*, II, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca.
8. POPA, MIRCEA, TAȘCU, VALENTIN (2003), *Istoria presei românești din Transilvania*, Editura Tritonic, București.
9. SLAVICI, IOAN (1881), *Rumänien in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina*, București.
10. SLAVICI, IOAN (1884), „Tribuna”, I, nr. 146, 13 (25) octombrie.
11. SLAVICI, IOAN (1910), „Minerva”, II, nr. 430, 25 februarie (10 martie).
12. SLAVICI, IOAN (1913), „Minerva”, V, nr. 1789, 16 (29) noiembrie.
13. SLAVICI, IOAN (1914), „Minerva”, VI, nr. 1882, 13 (26) martie.
14. SLAVICI, IOAN (1983), *Despre creștere, dar mai cu seamă despre creșterea junelor române*, în *Opere*, XII, Ed. Minerva, București.
15. SLAVICI, IOAN (1987), *Studii asupra maghiarilor*, reeditat în *Opere*, XIV, Editura Minerva, București.
16. SLAVICI, IOAN (1998), *Amintiri, Închisorile mele, Lumea prin care am trecut*, Editura Albatros, București.
17. SLAVICI, IOAN (2007), *Zbuciumări politice la românii din Ungaria*, *Opere*, VIII, Academia Română și Univers Enciclopedic, București.
18. SZABO, VASILE-LUCIAN (2011), *Capcane ale comunicării*, Editura Universității de Vest, Timișoara.
19. SZABO, VASILE-LUCIAN (2011), *Un alt Slavici*, Editura Universității de Vest, Timișoara.
20. TOROUȚIU, I. E., CARDAȘ, GH. (1931), *Studii și documente literare*, vol. I, Institutul de Arte Grafice Bucovina, București.
21. VATAMANIUC, DIMITRIE (1968), *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, Editura Academiei, București.